

2024, Vol. 5(2), 517-534
© The Author(s) 2024
Article reuse guidelines:
<https://dergi.bilgi.edu.tr/index.php/reflektif>
DOI: 10.47613/reflektif.2024.177
Article type: Research Article

Received: 16.04.2024
Accepted: 01.06.2024
Published Online: 25.06.2024

Didem Danış*

Şubat 2023 Depremleri Sonrası Toplumsal Eşitsizlikler ve Göç Örüntüleri

Social Inequalities and Migration Patterns after the February 2023 Earthquakes

Öz

Bu makale, 6 Şubat 2023 tarihli depremlerin ardından ortaya çıkan göç hareketlerini toplumsal eşitsizlikler merceğinden ele alacaktır. Depremi neden olduğu yıkım ve kayıplar karşısında afet bölgesindeki nüfusun en önemli başa çıkma stratejilerinden biri göç olmuştur. Uluslararası yazında afet sonrası göç hakkında yapılan çalışmalar, depremden etkilenen toplumların afet sonrası döneme adapte olma sürecinde en önemli araçlardan birinin mekansal yer değiştirme olduğunun altını çizmektedir. Aynı araştırmalar, bu hareketliliğin herkes için eşit seyretmediğini de göstermektedir. Bu yazıda, Şubat 2023 depremleri sonrasında yapılan saha araştırmalarına dayanarak, toplumsal eşitsizlikler ve göç arasındaki ilişki bölgedeki Suriyeli mülteci nüfusa odaklanılarak incelenecektir.

517

Abstract

This article will examine the migration movements that emerged in the aftermath of the earthquakes on February 6, 2023 through the lens of social inequalities. In the face of the destruction and losses caused by the earthquake, migration has been one of the most important coping strategies of the population in the disaster area. Studies on post-disaster migration in the international literature underline that one of the most important tools for earthquake-affected communities to adapt to the post-disaster period is spatial relocation. The same studies also show that this mobility is not equal for everyone. In this paper, based on field research conducted in the aftermath of the February 2023 earthquakes, the relationship between social inequalities and migration will be examined with a focus on the Syrian refugee population in the region.

Anahtar kelimeler

Deprem, göç, toplumsal eşitsizlikler, afet sonrası hareketlilik

Keywords

Earthquake, migration, social inequalities, post-disaster mobility

* Galatasaray Üniversitesi, ddanis@gsu.edu.tr, ORCID : 0000-0001-6547-3341.

Giriş

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli iki büyük deprem yaşandı. Bu depremler ve ardından gelen artçı sarsıntılar sonucunda resmi verilere göre Türkiye’de 53.537 kişi hayatını kaybetti, 107.213 kişi de yaralandı. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı 02/05/2023 tarihli hasar tespit raporuna göre depremden etkilenen 11 ilde yıkık/acil yıkılacak bina sayısı 58.039, ağır hasarlı bina sayısı ise 205.534 oldu (AFAD, 2023, s. 79). Deprem Suriye’yi de etkiledi; özellikle İdlib, Halep, Hama, Humus gibi kentlerde çok sayıda ölüm ve hasar meydana geldi.

Depremin ortaya çıkardığı durumlardan biri afet sonrası önemli bir nüfusun barınma ve diğer ihtiyaçlarını gidermek üzere yer değiştirmesi oldu. Ancak bu göç hareketleri, toplumda yer alan eşitsizlikleri bir kez daha görünür kıldı. Vatandaş-mülteci, zengin-yoksul, mülk sahibi-mülksüz, vb çok sayıda eşitsizlik afetin yarattığı yıkımla başa çıkmak üzere kimin nereye ne kadar süreliğine gideceğini, ne koşullarda kalacağını belirledi. Afet sonrası göç alanındaki yazın da afetler sonrası ortaya çıkan eşitsizliklere bağlı olarak afetzede nüfus için üç olası ihtimal ortaya çıktığını göstermektedir: göç, yerinden edilme ve hareketsizlik (Black, vd., 2013). Bu makale de, Şubat 2023 depremlerinin ardından ortaya çıkan göç hareketlerini toplumsal eşitsizlikler merceğinden ele alacaktır.

518

Makalede önce, uluslararası yazından örneklerle depremin neden olduğu yıkım ve kayıplar karşısında bir başa çıkma stratejisi olarak görülen afet sonrası göç (*post-disaster mobility*) olgusu incelenecek, daha sonra, Şubat 2023 depremleri sonrasında içinde yer aldığım üç saha araştırmasına dayanarak, toplumsal eşitsizlikler ve göç arasındaki ilişki, bölgedeki Suriyeli mülteci nüfusa odaklanılarak incelenecektir.

Bu çalışmada yer verilen gözlemler, deprem sonrası içinde yer aldığım üç farklı çalışmaya dayanmaktadır. Bunlardan ikisi Göç Araştırmaları Derneği (GAR) çatısı altında deprem sonrası mültecilerin durumuna dair yaptığımız çalışmalar oldu. Depremin ilk haftasında, bölgede faaliyet gösteren ve ilişkimiz olan sivil toplum örgütlerini telefonla arayarak hem genel tabloya, hem de mültecilerin durumuna dair hızlı bir durum tespit notu hazırladık. Daha sonra 23-27 Şubat tarihleri arasında, GAR ekibinden Deniz Sert ve Eda Sevinin ile beraber ilk saha ziyaretini gerçekleştirdik. Kahramanmaraş, Pazarcık, Gaziantep, Nurdağı, İslahiye, Kırıkhan, Antakya, Samandağ, Adana ve Mersin’den oluşan rota boyunca gerçekleştirdiğimiz yerinde izleme faaliyeti sonucunu bir rapor olarak yayınladık (Sert, vd. 2023). Daha sonra, Nisan-Eylül 2023 tarihlerinde Kristen Biehl ve Enes Kablan ile beraber, İstanbul’a gelerek mecburi bir ikincil göç deneyimi yaşayan Suriyelilerin durumlarını inceledik (Danış, vd. 2023). Son olarak, Galatasaray Üniversitesi’nden Cemil Yıldızcan ve Aybala Ertekin ile beraber yürüttüğümüz “Değişen sosyomekansal ilişkiler ve göç bağlamında kırsal yeniden düşünmek” başlıklı araştırma projesi kapsamında Haziran 2023’te Hatay ilinde altı günlük bir saha çalışması yaptık (Ertekin, vd. 2023).

Deprem sonrası nüfus hareketlerini inceleyen bu araştırmalarda nitel keşifsel çalışma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, deprem sonrası insanların yer değiştirme deneyimlerini, karşılaştıkları zorlukları ve yeniden yerleşim süreçlerini derinlemesine anlamayı amaçlar. Nitel keşifsel araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, katılımcıların yaşadıkları deneyimleri kendi bakış açılarından anlatmalarına olanak tanır ve bu sayede karmaşık toplumsal olguların ayrıntılı bir Şekilde incelenmesini sağlar. Ancak deprem bölgesinin genişliği ve çeşitliliği, depremden etkilenen kişi sayısının büyüklüğü ve son olarak deprem sonrası sürecin değişkenliği büyük genellemeler yapmak konusunda bazı zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Depremden etkilenen kişilerin, yaşadıkları yere, sosyoekonomik statülerine, depremden ne kadar etkilendiklerine ve diğer faktörlere bağlı olarak farklı deneyimler yaşamış olmaları, bulguların tüm depremedelere genellenebilirliğini sınırlar. Ayrıca deprem sonrası ortaya çıkan belirsizlik ortamının araştırma süreci üzerindeki olumsuz etkilerinden de bahsetmek gerekir. Deprem sonrası yer değiştirme ve yeniden yerleşim uzun bir süreçtir. Her an değişiklik gösteren bir sahada, bu makalenin bulgularının deprem sonrası ilk altı ayla sınırlı olduğunu belirtmek gereklidir.

Afetler ve toplumsal eşişsizlikler

Afetler ve toplumsal eşişsizlikler arasında sıkı bir bağlantı bulunmaktadır; afetler genellikle toplumsal eşişsizlikleri daha da derinleştirir. Afet sonrası yerinden edilme, evsizlik, kaynaklara erişim ve afet sonrası toparlanma süreçleri, afetlerin etkilerine karşı kimin en savunmasız olduğunu ortaya koyar. Herhangi bir afetin saf anlamda “doğal” olduğunu iddia etmek mümkün değildir; Katrina Kasırgası sonrasında Neil Smith’in dediği gibi “doğal afet diye bir Şey yoktur: Bir afetin her aşaması ve yönü –nedenleri, zarar grebilirliği, hazırlığı, sonuçları, müdahalesi ve yeniden inşası– afetin sınırları ve kimin yaşayıp kimin oleceği arasındaki fark az ya da çok sosyal bir hesaba dayanmaktadır” (Smith, 2006, s. 1).

Toplumsal eşişsizlikler, hangi lkelerin veya toplumsal kesimlerin daha fazla zarar gördüğünü belirler. 1960 ve 2002 yılları arasında dünya genelinde gerçekleşen 269 büyük depremi inceleyen bir çalışma, kişi başına düşen gelir seviyesi ve eşişsizliklerle deprem kaynaklı lmler arasında güçlü bir ilişi olduğunu göstermiştir (Anbarci ve diğerleri, 2005). Depremlerin yıkıcı etkileri, lkeler arası eşişsizliklerin yanı sıra, lkeler içindeki eşişsizliklerden de etkilenir. Yoksulluk, ırk, cinsiyet, yaş, engellilik ve sosyal statü gibi faktörler, bir bireyin veya topluluğun afetlere karşı savunmasızlığını onemli lde artırır. ABD’de afetler ve eşişsizlikler üzerine yapılmış araştırmalar, irksal ve etnik toplulukların afetlere karşı daha yüksek bir kırılganlık (*vulnerability*) ve risk tablosu içerdiğini göstermektedir. Irksal ve etnik azınlık gruplarının, dil engelleri, barınma biçimleri, yaşadıkları binaların düşük kalitesi, toplulukların içe kapalı yapısı gibi faktörler nedeniyle doğal afetlere karşı daha savunmasız oldukları tespit edilmiştir (Fothergill, vd. 1999). Bu eşişsizliklerin doğrudan bir sonucu olarak, afetle bağlantılı lmlerin etnik azınlıklar arasında daha yüksek olduğu grlmştir.

Toplumsal eşitsizliklerin en önemli özelliklerinden biri de kesişimselliktir. Collins ve Bilge (2020) analitik bir araç olarak kesişimselliği, ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsellik, etnik köken ve yaş gibi kategorileri “birbiriyle ilişkili ve birbirini karşılıklı olarak şekillendiren kategoriler” olarak değerlendirirler: “Belirli bir zamanda belirli bir toplumda, örneğin ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi güç ilişkileri birbirinden ayrı ve birbirini dışlayan varlıklar değildir, aksine birbiri üzerine inşa edilir ve birlikte çalışır; ve genellikle görünmez olsa da, bu kesişen güç ilişkileri sosyal dünyanın tüm yönlerini etkiler” (Collins ve Bilge, 2020, s. 12).

Toplumsal eşitsizlikler afetler sırasında kesişir ve birleşir (Bolin vd, 1998). Örneğin, marjinalleştirilmiş bir etnik gruptan engelli bir kişi depremin yarattığı zorluklarla başa çıkma ve afetten kurtulma konusunda zengin ve sağlıklı bir erkeğe kıyasla ek zorluklarla karşılaşır. Toplumsal eşitsizliklerin kesişimselliğini anlamak, toplumdaki güç ilişkilerini anlamak için de çok önemlidir. Haiti’de 2010 yılında meydana gelen yıkıcı depremin etkileri üzerine yapılan çalışmalar eşitsizlikler ve kırılganlıklar açısından kesişimselliğin etkilerini ortaya koyar. Horton (2012) depremin ardından yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini incelerken, kadınların maruz kaldığı dışlanma örüntülerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle tanımlar. Horton’a göre, Haiti’de deprem sonrası kadınların deneyimlerini ailenin hayatta kalma ihtiyaçlarının karşılanması, şiddet ve sömürü ile sınıfsal ve ırksal temelli damgalama biçimlendirmektedir. 2010 Haiti depreminden iki sene sonra yapılan bir nicel araştırmanın sonuçları ise deprem sonrasında engelli bireyler için hizmetlere erişimde büyük boşluklar olduğunu; engelli insanların eğitim veya istihdama eşit oranda katılamadığını ve sağlık hizmetlerine daha az eriştiğini tespit eder (Danquah, vd. 2015).

Afetler ile eşitsizlikler arasındaki güçlü ilişki üzerine yapılmış çok sayıda çalışmadan biri de New Orleans’ı etkileyen Katrina Kasırgası sonrası yapılmış araştırmadır (Finch, vd. 2010). New Orleans kentindeki toplumsal ve tarihsel eşitsizlikler, yerel nüfusun sosyal kırılganlıklarını ve afet sonrası dayanıklılıklarını şekillendirmiştir. Irk, sınıf, cinsiyet ve yaş farklılıklarının kesişimi, felaketin New Orleans’taki çeşitli topluluklar üzerinde eşitsiz sonuçlar doğurmasına neden olmuştur. Kasırga öncesi var olan sosyal kırılganlıklar, sosyo-mekânsal örüntülerdeki ayrışmayı ortaya çıkarmış ve afetin yarattığı yıkımın etkileri ve afet sonrası toparlanma süreçlerindeki eşitsizlikleri daha da görünür kılmıştır. Katrina Kasırgası’nın yarattığı toplumsal zararın ve etkilerinin eşit olmadığını gösteren bu çalışma, daha az sele maruz kalmış ve daha az kırılgan bölgelerin, daha kırılgan nüfuslara ve daha yüksek sel seviyelerine sahip bölgelere göre daha hızlı toparlandığını tespit etmiştir.

Ancak dezavantajlı grupların her afet durumunda eşit şekilde kırılgan olduğunu varsaymak doğru olmaz. Uekusa ve Matthewman (2017), Yeni Zelanda’daki Canterbury depremleri (2010-2011) ve Japonya’daki Tohoku depremi ve tsunamisi (2011) sırasında göçmen ve mültecilerin deneyimlerini inceleyerek, afet bağlamında göçmenler ve mülteciler arasındaki kırılganlığın ve dayanıklılığın ikili doğasına işaret ederler. Dil bariyeri, sosyal ağların zayıflığı, kültürel farklar ve afet hazırlıklarına dahil edilmeme gibi kısıtlardan dolayı göçmen ve mülte-

ciler afetler sırasında daha savunmasız olsalar da, topluluk içi güçlü dayanışma ilişkileri, aile bağları ve adaptasyon becerileri afet durumunda dayanıklılıklarını arttırabilmektedir.

Afet sonrası göç, yerinden edilme ve hareketsizlik

Büyük afetler sonucunda, zarar gören bölgede yaşayan nüfus için üç olası senaryo söz konusudur: göç, yerinden edilme ve hareketsizlik (*immobility*) (Black v.d., 2013). Bu üç olasılık birbiriyle etkileşim halindedir ve birden fazla etmene yanıt olarak ortaya çıkmaktadır. Afete bağlı acil durumlarda, göç ‘geçim sıkıntısıyla başa çıkma stratejisi’, yerinden edilme ise ‘felaket ya da yakın tehlide tepki olarak kullanılan bir hayatta kalma taktiği’ olarak ayrıştırılmaktadır (Hammond v.d. 2005, s. 21). Ancak, afet sonrası durumlarda göç ve yerinden edilme olgularını birbirinden ayırmanın hiç de kolay olmadığını eklemek gerekir.

Boas ve diğerleri de (2022) iklim krizleri sonrasında bir hareket çeşitliliği ortaya çıktığına işaret ederler. Bazı kişiler hızla afet bölgesini terk eder veya terk etmek zorunda kalırken, diğerleri burada kalmayı tercih etmekte veya buna mecbur kalmaktadır. Bu da, göç etme ile ilgili “niyetler ve yapabilirlikler” arasındaki denge ve dengesizlik tarafından şekillenmektedir (De Haas, 2021). Afet sonrası göç edip etmeme kişilerin sahip olduğu maddi kaynaklar, destek alabilecekleri akrabalık gibi sosyal ilişkiler, yasal kısıtlamalar veya yaşadıkları yere güçlü bir aidiyet duygusu hissetmeleri ile ilişkili olabilmektedir (Boas, vd., 2022, s. 3368).

Afet sonrası göç, afetlerin şiddeti ve yarattığı yıkımla ilişkili olarak da ele alınır (Perls, 2020). 2010’da Şili’de meydana gelen 8,8 büyüklüğündeki yıkıcı deprem sonrasında 1,5 milyondan fazla insan yerinden olmuş; 2011’de Haiti’deki deprem ise 1 milyondan fazla kişiyi evsiz bırakmıştır (Terminski, 2012). Afet sonrası göçün nedenleri arasında, evlerin zarar görmesi ve afet bölgesinde ortaya çıkan barınma sorunu; geçim kaynaklarının ve/veya gelir getirici işlerin kaybı ve afetten etkilenen bölgenin yakın gelecekte tekrar doğal afet yaşayabileceği korkusu etkili olur. Bazı afetzedeler, barınma ve geçim sorunlarını çözebilecekleri ve afet korkusunu dindirecekleri güvenli bölgelere gitme eğiliminde olurlar: “Göç, ister kalıcı ister geçici olsun, her zaman afet olasılığı, etkisi ya da sonrasıyla karşı karşıya kalan insanların geleneksel bir tepkisi ya da hayatta kalma stratejisi olmuştur” (Hugo, 1996, s. 105). Afet sonrası göç sadece fiziksel bir yer değiştirmeyi değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutları da içeren kapsamlı bir yeniden yerleşim sürecini ifade eder. Büyük felaketler sonrasındaki nüfus hareketleri bireysel yaşamları olduğu kadar toplumların genel refahını ve dayanıklılığını da derinden etkiler.

Afet sonrası göç yaşanan yıkımlara verilen yaygın bir cevap olsa da, afetten etkilenen her grup aynı şekilde göç etmez (Cook ve Butz, 2018). Burada özellikle yıkımın büyüklüğü ve afetten etkilenen grubun özellikleri belirleyici olur. Bazı araştırmalar, dezavantajlı nüfusun daha yoğun olduğu bölgeler ile önemli konut hasarları olan yerlerde, afetlerin ardından göç etme ihtimalinin belirgin şekilde daha yüksek olduğunu göstermektedir (Myers vd., 2008). Amerika Birleşik Devletleri’nde afetlerden sonra yapılan çalışmalar, ırk ve sosyo-ekonomik statünün,

yerinden edilmede oynadığı role işaret ederler: Yoksul gruplar ve beyaz olmayan topluluklar afetler nedeniyle çok daha yoğun bir şekilde zorunlu yer değiştirmeye maruz kalmakta ve bu yerinden edilme durumu diğer gruplara kıyasla çok daha uzun sürmektedir (Perls, 2020).

Son yıllarda, özellikle iklim göçü bağlamında, akademik literatürde giderek artan sayıda afet sonrası göç ve yerinden edilme konulu çalışma olsa da afet sonrası hareketsizlik de önemli olasılıklardan biridir. Bazı kişi ve grupların afet sonrası göç etmemesinin nedenleri çeşitlidir. Sosyal, beşeri veya ekonomik sermayeye sahip olmama, gidecekleri yerlerde kabul koşullarının olmaması, sosyal izolasyon, dışlanma, ekonomik zorluklar ve zayıf sosyal ağlar bunlar arasında sayılabilir. Sonuç olarak, afetlerin yıkıcı etkisi olsa da, herkes afet bölgesinden ayrılma fırsatına eşit derecede sahip değildir. Bazen dezavantajlı ve yoksul kesimler afet sonrası gelen yardımlardan faydalanabilmek için kalmayı seçerler: Bangladeş'te 2004'te meydana gelen kasırga sonrasında bölgeden dışarıya göç yaşanmamış olması da yerleşik nüfusun yoksulluğu ve gelen yardımların etkisiyle açıklanmıştır (Paul, 2005).

Afet ve göç ilişkisi açısından cevabı karmaşık olan bir soru, afet sonrası göçe en yatkın olanların kim olduğudur. Kırılgan ve yoksul grupların daha çok göç ettiğine dayanan yaygın inancın aksine, göçmenler her zaman en yoksul hanelerden gelmemektedir. Klasik göç kuramcılarının da işaret ettiği gibi, göç niyeti olan kişilerin göç edebilmesi için ekonomik veya sosyal kaynaklara sahip olmaları gerekir. Nüfusa dayalı anket yöntemleri, uydu görüntüleri ve çok değişkenli istatistiksel analizlerin bir kombinasyonunu kullanarak Açe ve Kuzey Sumatra illerinde tsunami sonrası göç örüntülerini karşılaştıran bir çalışma da, kırılganlık ve afet sonrası göç arasındaki ilişkinin karmaşıklığına işaret etmektedir (Gray vd., 2014). 2009 yılında İtalya'nın L'Aquila kentinde meydana gelen depremden sonra yaşanan zorunlu göç ve afet sonrası yeniden yerleşim süreçlerini inceleyen Ambrosetti ve Petrillo (2016) da, deprem gibi felaketlerin önceki kırılganlıkları pekiştirdiğini; ayrıca sosyal, mesleki ve ekonomik kalıplar açısından var olan kırılganlıkların ve kurumsal zayıflıkların, felaket sonrası birey ve hanelerin göç etme durumları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Kırılganlık veya zarar görebilirlik, "bir kişi veya grubun ve içinde buldukları durumun, doğal bir tehlikenin etkilerini öngörme, bunlarla başa çıkma, bunlara direnme ve bunlardan kurtulma kapasitelerini etkileyen özellikleri" olarak tanımlanmıştır (Wisner vd. 2004, s. 11). "Kırılganlık gökten düşmez" (Ribot 2010, s. 47) ancak toplumdaki eşitsiz güç ilişkileri tarafından üretilir (Wisner vd., 2004). "Marjinalleştirilmiş nüfuslar genellikle riskli bölgelerde düşük kaliteli konutlarda yaşamakta ve tehlikelere önceden hazırlanmak için sınırlı bir alana sahip olmaktadır, dolayısıyla tehlikeli olaylar meydana geldiğinde orantısız bir şekilde zarar görmektedirler" (Gray vd., 2009, s. 10). Ancak ne kadar zarar görürse görsün, afet sonrası göç kararı, bir yanda afetzedelerin özellikleri (mülk sahipliği, afet öncesi geçim stratejileri, eğitim seviyesi, mesleki beceriler, maddi kaynaklar, sosyal ağlar), diğer yanda afetin şiddeti gibi faktörlerden etkilenmektedir (Gray vd., 2009).

Sonuç olarak, göç etsin veya etmesin, afetten etkilenen bölgelerdeki nüfus, bu tür afetler karşısında çoğu zaman kırılgan ve savunmasız durumda kalır (Black vd., 2013).

Bir hak ve adalet meselesi olarak afet sonrası göç

Çevresel felaketler nedeniyle yerinden edilen insanların korunması ve bu kişilerin temel haklarının tanınması konusunda giderek genişleyen bir tartışma bulunmaktadır. ABD bağlamında ilk olarak 1974'te tasarlanan ve daha sonra 1988'de Robert T. Stafford tarafından güncellenen "Stafford Afet Yardımı ve Acil Destek Yasası" afet sonrası yerinden edilen kişiler için acil yardımını organize etmeye yönelik yol gösterici ilkeler önermektedir (Perls, 2020). Bu yasa ve beraberindeki eylem planları için afet sonrası göçün ne zaman zorunlu göç sayılacağı net bir şekilde tanımlanması gerekmektedir, ancak afet bağlamında zorunlu ve gönüllü göç arasında net bir çizgi çizmek oldukça zordur. Bu da bizi iklim göçmenlerini mülteci olarak tanımlayıp tanımlamama tartışmasına götürmektedir.

Uluslararası iltica hukukunun referans metni olan 1951 Cenevre Sözleşmesindeki mülteci tanımında, iklim değişikliği belirtilmemekle birlikte, bazı yazarlar bunun potansiyel olarak bir sosyal grup çerçevesinde değerlendirilebileceğini savunmaktadır (Atapattu, 2015). Çeşitli yardım kuruluşları bir araya gelerek, iklim değişikliğinin insani etkilerinin ele alınmasında insan hakları ve iklim değişikliği hukuku ve politikasının koordinasyonunu savunmayı amaçlayan Kuruluşlar Arası Daimi Komite'yi (*Inter-Agency Standing Committee*) oluşturmuştur (Burleson, 2010, s. 19). İklim faktörlerinin neden olduğu göç bağlamında, mağdurlara koruma ve yardım sağlanmasının yanı sıra mülteci haklarının temellerinden olan geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesinin de uygulanması gerektiğini savunmaktadırlar. İklim felaketlerinden kaynaklı göç üzerine çalışan uzmanlar, ileride çevresel felaketler sonucu zorunlu göçmen olacak afetzedelerin karşılaşacağı yasal belirsizliği sona erdirmek için 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin iklim mültecilerini de kapsayacak şekilde değiştirilmesini önermektedir. Burleson, iklim nedeniyle yerinden edilmiş kişilerin yasal statüsünün, Kyoto sonrası uyum taahhütleri kapsamında açıkça ortaya konması gerektiğini vurgular: "Ülkeler, yerinden edilme konusunda işbirliği yapmayı kabul etmenin ötesinde, iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilmiş kişilere yardım etme yükümlülüklerini de tanımalıdır." (Burleson, 2010, s. 34).

Bu konuda en yeni çalışmalardan biri, Columbia Küresel Politika Girişimi tarafından geliştirilen Model Uluslararası Hareketlilik Sözleşmesidir (MIMC). Hareketli bireylerin ve devletlerin hak ve sorumluluklarını yeniden tanımlamayı ve genişletmeyi amaçlayan bu çalışmada, çevresel felaketler ve iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilen kişilere yönelik özel haklar ve koruma önlemleri tanımlanır (Doyle, 2017). Böylece MIMC, iklim göçmenleri veya çevre felaketleri nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalan kesimler de dahil olmak üzere, hem göçmenlerin haklarının korunmasını hem de devletlerin sorumluluklarını vurgulayarak, uluslararası hukuktaki boşlukları doldurmayı ve insan hareketliliğinin korunmasını ve düzenlenmesini geliştirmeyi amaçlar.

New Orleans'taki Katrina Kasırgası ve 2010'da Haiti'yi sarsan deprem sonrasında, afetlere bağlı zorunlu nüfus hareketlerini inceleyen Sheller (2020) "hareketlilik adaleti" (*mobility justice*) kavramını öne sürer. Başlangıçta kent içi hareketlilik ve otomobil kullanımı gibi

daha çok kentsel ölçekten bakan Sheller, daha sonra ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet, milliyet vd. faktörler temelinde bölünmüş toplumların, hareketlilik anlamında da eşitsizlikler ürettiğini vurgulayarak, hareketlilik adaleti olgusunun daha derin tarihsel ve mekânsal okumasını yapar. Ona göre, sürdürülebilirlik hedefini önceleyen bir toplumsal sistemin ayrılmaz bir parçası hareketlilik adaletini teşvik etmek olmalıdır (Sheller, 2018). Hareketlilik adaleti kavramının bir öncülü olarak, “güç geometrisi” (*power geometry*) kavramını geliştiren İngiliz beşeri coğrafyacı Doreen Massey de, bu ifadeyi insanların, malların, verilerin ve temsillerin hem fiziksel hem de sanal alanlarda, çoklu ölçeklerde karmaşık ilişkisel hareketliliklerini ve hareketsizliklerini içeren çok boyutlu karmaşık yapıyı tanımlamak için kullanır (Massey, 1993). Cook ve Butz da (2018), Pakistan’daki büyük bir heyelan felaketi sonrası yaşanan nüfus hareketlerini inceledikleri çalışmada, hareketlilik adaleti bağlamında devlet tahakkümünün etkisini tartışırlar. Devletin afet yönetimi stratejilerinin toplumsal eşitsizlikleri ve tahakküm ilişkilerini perçinlediğini gösterirken; iletişim ve ulaşım yol altyapısının geliştirilmesi gibi siyasi kararlarla, devletin zaman içinde adaletsiz bir hareketlilik rejimini örgütleyişini gözler önüne sererler.

Şubat 2023 depremleri sonrası göç hareketleri ve eşitsizlikler

524

Diğer deprem vakalarında olduğu gibi Şubat 2023 depremleri de, büyük bir nüfus hareketliliği yaratmış, deprem bölgesindeki büyük yıkımın hemen sonrasında bir çok kişi afet bölgesini terk etmiştir. Cumhurbaşkanının açıklamalarına göre, depremin ilk ayında 800.000 kişi köylere sığınmış, 3,3 milyon kişi de deprem bölgesi dışına çıkmıştır (Sağiroğlu vd., 2023, s. 7).

Deprem sonrası Hatay ve Maraş başta olmak üzere, konut alanları ve altyapı sistemi ağır hasar alan yerleşim bölgelerinde iki önemli göç örüntüsü gözlenmiştir. Bunlardan ilki depremden etkilenen kent merkezindeki kişilerin aileleriyle beraber civardaki daha az hasar almış köylere sığınması, diğeri ise deprem bölgesi dışındaki kentlere göç olmuştur. Şubat ayında Maraş, Antep ve Hatay’da yaptığımız görüşmelerde çok sayıda kişi köylerdeki evlere sığındıklarını dile getirmiştir. Bu kişilerin bir kısmı, kentteki evlerinin ve işlerinin durumuna göre bir süre sonra geri dönse de, yıkımın büyük olduğu yerlerde köyde barınma süresinin uzadığı gözlenmiştir. Haziran 2023 tarihinde yaptığımız görüşmelerde de, Hatay’daki nüfusun yarısından fazlasının köylerde bir evi olduğu; il ve ilçe merkezlerindeki konutları hasar almış ailelerin ekonomik, psikolojik ve diğer zorluklar nedeniyle köylere yöneldiği ifade edilmiştir (Ertekin, vd. 2023). Gene görüşmeler sırasında özellikle çocuklar ve kadınların köy evlerine yerleştiği; kırdaki evi olmayan ailelerin de akrabalarının yanında, birden fazla aile bir arada olacak şekilde köy evlerinde kaldığı veya evin önüne çadır kurarak kullanım alanını genişletmeye çalıştığı dile getirilmiştir. Gaziantep’te görüştüğümüz kişiler de bağ evlerinin geniş aile ve tanıdıklardan oluşan kalabalık bir grup tarafından kullanıldığını göstermiştir.

Deprem sonrası hayatta kalma stratejisi olarak köylere sığınma çeşitli eşitsizlikleri de barındırır. Öncelikle köyde evi olan ve olmayan kişiler arasında, sonra da altyapısı gelişkin olan ve olmayan köyler arasında önemli farklılaşmalar görülür. Eğitim, sağlık ve benzeri temel

hizmetlerde altyapısı sınırlı olan köylerde, bu nüfus hareketliliği çok uzun süreli olmamış, özellikle çocukların eğitime devam etmesini isteyen aileler okulu olmayan köylerden kısa sürede ayrılarak, deprem dışı illere gitmişlerdir. Aynı şekilde depremin ilk şoku atlatıldıktan sonra geçim zorluğu içindeki aileler için istihdam olanakları daha çok hafriyat ve inşaat faaliyetlerinde olduğu için erkeklerin kadın ve çocukları köylerde bırakarak kent merkezinde geçici barınma alanlarına yerleştiği ifade edilmiştir.

Deprem sonrası nüfus hareketleri açısından bir diğer önemli güzergah, depremedelerin farklı kentlere doğru acil ve zorunlu göçü olmuştur. Saha araştırması sırasında gözlemlerimiz deprem dışı kentlere giden kesimin daha çok sosyal ve ekonomik kaynakları daha geniş olan üst orta sınıf aileler arasından çıktığı ve çoğunun deprem sonrası göç kararlarını etkileyen ana motivasyonun çocukların eğitimi olduğunu göstermektedir. Maraş'ta ailesiyle beraber geçici barınma merkezinde kalan bir okul müdürü, eğitimdeki eşitsizliği ve sorunları büyük bir öfke ve yılgınlıkla dile getirdi: “Okulu açarsın ama nasıl açacaksın? Çalışanların çoğu ya öldü, ya şehri terk etti. Binaların durumu belli değil. Ben bile çocuğumu gönderir miyim bilmiyorum. Durumu olan aldı çocuğunu başka yere gitti. Biz kaldık burada.” (24 Şubat 2023). Müdürün de söylediği üzere, deprem sonrası kent dışına çıkma imkanı olmayan hanelerdeki çocukların eğitimden uzak kalması veya kısmi bir eğitime erişebiliyor olmaları, orta ve uzun vadede toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesi riski taşımaktadır.

Deprem sonrası Suriyeli mülteciler

Deprem sonrası ilk günlerde afetin herkesi eşitlediğine dair yorumlar yapılmış olsa da, çok hızlı bir şekilde “toplumun sosyo-ekonomik farklılıklarının belirginleştiği, toplumun dezavantajlı kesimleri başta olmak üzere, emekçi ve yoksulların daha çok etkilendiği bir sürece evrildiği” görülmüştür (Tarlan, 2023). Depremin yol açtığı olağanüstü yıkım, kâr ve ranta öncelik veren ve afet risklerini göz ardı eden neoliberal politikaların ve daha da önemlisi “neoliberal umursamazlık”ın bir sonucu olarak gerçekleşmiş (Yükseker ve Tekin, 2023), sonuçları itibarıyla da kadın, engelli, mülteci gibi kırılgan kesimler için toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesiyle sonuçlanmıştır (Ekinci, vd., 2023; Gül, vd., 2023; Uyan Semerci, vd., 2023). İlk kısımda detaylı bir şekilde dünyadan örneklerle bahsedilen eşitsizlikler, Türkiye’de de hem depremden kimlerin daha çok etkilendiğini, hem de kimlerin daha çabuk toparlanabildiğini belirlemiştir.

Depremden etkilenen geniş bölgede, deprem sırasında 14.013.196 Türk vatandaşının yanısıra 1.738.035 da geçici koruma statüsünde Suriyeli ikamet etmekteydi (GİB, 2023). Bu şehirlerde kayıtlı olan Suriyeli mültecilerin deprem bölgesindeki toplam nüfus içindeki oranı %11 idi. Depremlerin etkilendiği illerdeki Suriyeli mülteci nüfus ise, Türkiye’deki kayıtlı toplam Suriyeli nüfusun %49,6’sını oluşturmaktaydı. Dönemin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, 22 Nisan’da yaptığı açıklamada depremlerde 7.302 göçmenin hayatını kaybettiğini belirtti. Bu rakam, resmi olarak açıklanan 50.783 vefat rakamının %14’üne denk gelmektedir. Sahada görüştüğümüz Suriyeliler arasında gerçek ölüm rakamının çok daha yüksek olduğuna dair

kuvvetli bir inanç olduğunu belirtmek gerekir. Bu kentlerde yaşayan Suriyelilerin, çoğunlukla en dayanaksız binalarda, zemin veya bodrum katlarında yaşadıkları düşünüldüğünde, yıkımdan en fazla etkilenen gruplar arasında olmaları şaşırtıcı değildir.

Depremi ardından, bölgedeki herkes için temel sorunlar olan koordinasyonsuzluk ve belirsizliğe ek olarak, mülteciler özelinde bir de ayrımcılık ve dışlanma eklenmiştir (Sevinin, vd. 2023). Depremi ardından Suriyeliler yoğun bir nefret söylemi ile karşılaşmış; yağmacılık ve hırsızlıkla suçlanmışlardır. Özellikle sosyal medyada yayılan düşmanca söylemler, deprem sonrası yardım dağıtımlarında mültecilerin dışlanmasına ve ayrımcılığa uğramasına yol açmıştır. Mültecilere karşı yükselen nefret söylemi alanda çalışan sivil toplum örgütlerinin de mültecilere yönelik faaliyetlerini kısıtlamalarına ve olabildiğince görünmezleşmeye çalışmalarına neden olmuştur (Sert, vd. 2023).

Afetlerin mevcut eşitsizlikleri güçlendirdiği alanlardan biri de kaynaklara ve yardımlara erişim olmuştur. Çoğunluk gruptaki ve yüksek sosyo-ekonomik statüdeki bireyler ve topluluklar acil durum hizmetlerine daha kolay erişebilirken, yoksul ve dışlanan gruplar bu kaynaklara erişmekte zorlanmış, bu da kırılğanlıklarını arttırmıştır (Haliloğlu Kahraman, 2023). Depremden önce de ötekileştirilen ve çingene olarak damgalanan Dom ve Abdalların deprem sonrasında uğradıkları haksızlıklar bu eşitsizliklerin perçinlendiği örneklerden biri olmuştur (Kırkayak Kültür, 2024). Mülteciler ve Domlar gibi ötekileştirilen gruplar “açlık, susuzluk, şiddet, tehdit, başını sokacak bir çadır bile bulamamak” gibi zorluklarla baş başa kalmışlardır (Tar, 2023). Sıfır Ayrımcılık Derneğinden Elmas Arus’un sözleriyle Dom ve Abdallar “Diğer depremedelerin faydalandığı hiçbir şeyden faydalanamadılar. (...) Muhtarların, Domlara saldırdığı örnekleri bile gördük. Depremde bizim grupların mahalleleri de çok fazla hasar gördü. Hatay’da iki mahalle tamamen yıkıldı. Sadece o iki mahallede üç yüzün üzerinde ölür var.” (Aktaran Tar, 2023).

Şubat ayında yaptığımız görüşmelerde, Suriyeli mültecilerin yardım dağıtımları sırasında pek çok kez dışlanma ve ayrımcılığa maruz kaldıkları dile getirildi. Yardım kurumları tarafından yapılan dağıtımlar için kuyruğa giren mülteciler, sırada bekleyen diğer kişilerin “bu yardımlar sadece Türkler için”, “defolun, Suriye’ye gidin”, “yabancılar alamaz” gibi ayrımcı ve dışlayıcı sözlerle itildiklerini söylediler. Maraş merkezde ağır yıkım yaşanan dar gelirli bir mahallede yaptığımız görüşmede, ailesiyle beraber okul bahçesine kurulan çadıra yerleşen bir kadın görüşmeci Suriyelilere karşı empati ile yargılama eğilimi arasında gidip gelen ruh halini şöyle ifade etti: “Ben Suriyelileri [eskiden] çok kınamıştım o yüzden mi bunlar başımıza geldi? Bu mahallede çok Suriyeli vardı, deprem olunca onlar da dışarı fırladı. Sonra sokakta kaldık. Biz kendimize yakıştıramadık ama onlar [marketleri] yağmaladı, mallar bitince de burayı terk edip gittiler, inşallah da geri gelmezler.” Bir başka kişi “Biz bunları baktık, besledik, nankörler her yanı yağmaladılar, gözlerimle gördüm.” (24 Şubat, 2023)

Saha ziyareti sırasında yardım dağıtımları konusunda Suriyelilere yönelik öfkenin önemli bir kısmı, depremden dolayı onlarla aynı konuma inmenin verdiği acıyla ilişkilendirile-

bilir. Birkaç farklı görüşmede duyduğumuz “Suriyeliler istemeye alışık, Türkler değil” ifadesi de yardıma muhtaçlık konusunda eşitlenmenin verdiği rahatsızlığın dışı vurumu gibiydi.

Deprem bölgesinde afet sonrası sığınacak bir yer arayışıyla camilere giren Suriyeli mültecilerin ayrı bölümlere yerleştirildiği, parklarda en dış kısımlara itildiği, çadır kentlerden kovulduğu veya en istenmeyen bölgelere ötelendikleri de araştırma sırasında dinlediğimiz ifadeler arasında yer aldı. Sanitasyon ve hijyen altyapısı kurma görevi olan bir ekibin bu konudaki deneyimi çarpıcıydı: “Maraş’ta büyük bir çadır kente gittik. Tuvalet kuracaktık. Kamptaki insanlar “tuvaletleri Suriyelilerin olduğu tarafa doğru koyun, kokusu oraya gitsin” dedi”. (26 Şubat, 2023)

Pazarcık’ta görüştüğümüz bir sivil toplum temsilcisi Suriyelilerin hırsızlık yapmakla suçlandıkları için büyük bir alanda kurulan çadır bölgesinden çıkarılmalarının istendiğini açıkladı: “... kampında 6 Suriyeli aile var. Ama yerel halkla aralarında çok çatışma çıktığı için onları başka yere almak istiyorlar. Kampta durum çok rezil. Gönüllüler geliyor, hiçbir şey yapamıyor. Koordinasyonsuzluk. Tam bir rezillik. Kampta 10 bin kişi var [yerli ve mülteciler]. Bir daha yardım gelmez korkusuyla insanlar stok yapmış. Mülteciler de aynı şekilde. Ama onlar topladıklarını kamptan çıkarırken husumet çıktı, büyük kavga patladı. Siz hırsızsız diyen.” (25 Şubat, 2023)

Aynı şekilde, Hatay’da görüştüğümüz bir sivil toplum çalışanı da kentteki gerilime ve eski kırılmalıkların deprem sonrası daha güçlendiğine işaret etti: “Bazı çadır kamplarında 100 çadır varsa birinde mülteci kalıyor. Burada çok az çadırlarda mülteci haneler. Kendileri tek tek evlerinin oralarda çadır kuruyorlar. Ama o çadır kentlere çok girmiyorlar. Hatay’da zaten deprem öncesinde de mültecilerle yerliler arasında ciddi bir tansiyon vardı. Deprem zamanı bu iyice açığa çıktı.” (26 Şubat, 2023)

Deprem sonrası mültecilerin göçü veya göç edemeyişi

Kuramsal kısımda anlatıldığı üzere, afetin yarattığı yıkım karşısında kişilerin maruz kaldığı kırılmalıklar gibi, deprem bölgesinden uzaklaşma arzusunun hayata geçirebilmeyi sağlayacak “göç etme kapasitesi” de herkes için eşit değildir. 6 Şubat depremlerinin ardından ilk ay içinde bölgeden ayrılan kişi sayısının üç milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu göç dalgasına bu illerde ikamet eden mülteciler de kısmen katılmıştır. Ancak bir köy evi veya sığınacak ikinci bir evi olmayan yoksullar ve mülteciler için bu süreç çok daha ağır olmuştur. Gaziantep’teki durumu yerinde gözlemleyen sivil toplum örgütlerinden Kırkayak Kültür ekibinden Kemal Vural Tarlan bu hareketliliğin eşitsizliklerle ilişkisini vurgular: “Tabii bu kriz dönemlerinde o ilk etki geçince, daha varlıklı olanlar, deniz kenarındaki yazlıklarına, bağ evlerine, Batı’da yaşayan akrabalarının yanına gittiler. Kentler önemli ölçüde boşaldı. Bu süreci daha zor atlatanlar, dezavantajlı ve marjinalleştirilmiş gruplar, bunların başında da mülteciler oldu.” (aktaran Erez, 2023)

Suriyeli mültecilerin bir kısmı depremlerin ardından Mersin gibi civar kentlere, diğerleri de tanıdıklarının bulunduğu Konya, Bursa, Ankara gibi kentlere yöneldi. Ancak bir hayatta kalma stratejisi olarak afet sonrası göç mülteciler için çok daha zorlu bir yol oldu. Bu zorluğun temel sebepleri, mültecilerin ülke içi hareketliliğini kısıtlamaya yönelik uygulamalar ve gittikleri yerlerde karşılaştıkları ayrımcı kabul politikaları oldu.

Afet bölgesinden gelen Suriyelilere yönelik ayrımcı tavrın en görünür örneklerinden biri, ulusal basına da yansıyan Mersin'deki Kredi Yurtlar Kurumu vakası olmuştur. Coğrafi yakınlığın yanı sıra, deprem bölgesindeki bazı kişilerin yazlık evleri, bazılarının da akraba-tanidik bağlantıları olması nedeniyle Mersin'e yoğun bir göç yaşanmıştır. Bu da kiraların artmasına ve kentteki gerilimin yükselmesine neden olmuştur. Belediyede görüştüğümüz yetkili, su tüketimine dayalı bir hesaba göre, deprem sonrası ilk bir ayda Mersin'e 300 bin kadar kişinin geldiğini, bunların arasında 50-60 bin kadar da Suriyeli olduğunu tahmin ettiklerini ifade etmiştir.

Deprem bölgesinden gelen Suriyeliler kentte kısa sürede "istenmeyen kişi" ilan edilmiştir. Önce diğer depremedelerle beraber KYK yurtlarına yerleştirilen Suriyeliler bir süre sonra yurttan zorla çıkarılmışlardır (Sert, vd. 2023). STK çalışanları Suriyelilerin yardımlardan da dışlandıklarını ifade etmiştir: "Mersin'de yemek iyi dağıtılıyor ama Türkiyeliler için. Suriyelilere gitmiyor. Oteller Suriyelileri almadı. Suriyeliler yardımlardan faydalanamıyorlardı." (28 Şubat 2023). Sonuç olarak, kentte barınma imkanı bulamayan çok sayıda Suriyeli, ya insanlık dışı koşullarda kalmış ("Mersin'de durum çok kötü, Suriyeliler kümeslerde yatıyor") ya da geri dönmek zorunda kalmıştır.

Mültecilerin deprem sonrası ülke içi yer değiştirmesiyle ilgili en kritik konu "yol izin belgesi" çevresinde hayat bulan yasal kısıtlamalardır. Bu durumu açıklamak için Suriye'den göçün gelişimine dair kısa bir tarihsel arka plan sunmak gerekir. Türkiye, Suriye'deki ayaklanmanın ardından, diğer komşu ülkelerin aksine, açık sınır politikası benimsemişti. Ancak değişen jeopolitik öncelikler ve artan güvenlik endişeleri nedeniyle Suriye ile olan sınırlar kademeli olarak kapatıldı ve 2015 yılında başlayan duvar inşası da dahil olmak üzere daha katı bir sınır rejimine geçildi. 2016'da AB ile yapılan anlaşmanın da etkisiyle, yeni gelenler için sınırları kapatan Türkiye "bunun yerine, 'güvenli sığınak' modeli çerçevesinde [Suriyelilere] Suriye tarafında yardım etmeyi, geçici kamplar inşa etmeyi ve temel ihtiyaçları karşılamayı tercih etti" (Memişoğlu, 2018, s. 13).

AB-TR Anlaşmasının ardından, Suriyelilerin Türkiye içindeki hareketliliğini denetlemeye yönelik de yeni kısıtlamalar getirildi (Karadağ ve Üstübcü, 2021). Bu amaçla ülke içi seyahat edecek geçici koruma statüsü sahipleri için Göç İdaresi Müdürlüklerinden yol izin belgesi alınması zorunlu hale getirildi. Son yıllara dek, Türkiye'deki Suriyeli nüfus temel olarak iş bulma ve geçim kaygısıyla sınır kentlerinden Batı'daki büyükşehirlerle ya da mevsimlik işgücü ihtiyacı olan tarım bölgelerine doğru hareket halinde idi. Bu hareketlilik bazı çalışmalarda da tespit edilmiştir: Rastgele seçilmiş geçici koruma altındaki 37.300 Suriyelinin 2017 senesi mobil arama veri kayıtlarını kullanarak, Suriyeli mültecilerin hareketliliğini inceleyen bir ekip, Suriyeli mültecilerin yaklaşık beşte birinin bir yıl içinde ilk yerleştikleri ilden farklı bir ile ta-

sındığını tespit etmişti (Turper Alışık v.d., 2019). Aynı çalışmada bu hareketliliğin önemli bir kısmının tarımda mevsimlik çalışma faaliyetleriyle ilgili olduğu ifade edilmişti. 2018 TNSA Suriyeli Göçmen Örneklem Araştırması verilerini kullanan Topgül ve Adalı da (2020, s. 175), Suriyelilerin ülke içi hareketliliklerin ana nedenleri arasında en çok istihdam, sonra evlilik, eğitim gibi faktörleri saymıştır.

2019 yazından itibaren Suriyeli mültecilerin ülke içi hareketliliği görünür bir şekilde kısıtlanmıştır. İstanbul Valiliği 2019 yılında kayıtsız mültecilerin belirli bir süre içinde İstanbul’u terk ederek, kayıt bölgelerine dönmelerini, aksi takdirde sınır dışı edilmelerini talep etmiştir (Al Jazeera, 2019; Deutsche Welle, 2019). Bu uygulamaların referans noktası olan yol izin belgesi uygulaması ilk kez 90’lı yıllarda hayata geçirilmiş; geçici koruma statüsünde kayıt edilen Suriyeliler için de 2012’den itibaren uygulanmaya başlamıştır. Ancak ilk yıllarda çok sıkı denetlenmeyen bu kural, 2016 sonrası genel politikadaki sertleşme çerçevesinde yoğun bir şekilde takip edilmeye başlar. Aralık 2017’de İçişleri Bakanlığı, il göç idarelerinden “yol izin belgesi” almamış Suriyelilere bilet satışı ve taşımacılık hizmeti verilmesini yasaklar (Danış, 2023, Pasaport). Bu yeni siyasi bağlam içinde, taksi ve otobüs şoförü gibi ulaştırma sektörü çalışanları, Türkiye’deki mülteci hareketliliğinin kontrol edilmesinde “iç sınır görevlisi” rolü üstlenmek zorunda kalırlar (Pekşen, 2022).

Deprem sonrası mültecilerin hareketlilik örüntülerinin diğer afetlerde gruplardan daha kısıtlı olduğunu gösteren önemli bir örnek İstanbul’a gelen Suriyeli sayısındaki düşüklüktür. Türkiye’deki Suriyelilerin çok önemli bir kısmının İstanbul’da yaşamasına ve hemen herkesin İstanbul’da bir tanıdığının olmasına rağmen, İstanbul’a deprem bölgesinden gelen Suriyeli sayısı çok az olmuştur. “Yol izin belgesi olarak İstanbul’a gelen Suriyelilerin yaklaşık 25 bin olduğu; yol izni olmadan gelenlerle beraber toplamda 30-35 bin depremzede mültecinin İstanbul’a geldiği” tahmin edilmektedir (Danış, vd. 2023, s. 5).

Nisan ve Mayıs 2023 tarihlerinde İstanbul’da yaptığımız araştırma sonucunda, deprem sonrası mültecilerin bu kente gelişini kısıtlayan iki temel faktör olduğunu tespit ettik (Danış, vd. 2023): Bunlardan ilki, devletin kurumsal ve enformel yollarla İstanbul’a gelişleri azaltmaya çalışması, özellikle de yol izin belgeleri konusunda hakim olan belirsizlik ve sivil toplum örgütlerinin mültecilere barınma konusunda yardımcı olmasının engellenmesine dayalı caydırıcılık çabaları olmuştur. İkincisi ise, halihazırda maddi açıdan dezavantajlı durumda olan mültecilerin İstanbul’da yaşamasını zorlaştıran kira krizi ve hayat pahalılığıdır. Bu iki zorlu engeli ancak İstanbul’da güçlü sosyal destek ağı olanlar, yani aile, akraba ve tanıdık bağlantıları olanlar aşabilmiştir. Ancak bu destek mekanizmalarının da çoğunlukla geçici ve kırılgan olmasından dolayı, İstanbul’a çok az sayıda Suriyeli gelmiş, gelenlerin büyük kısmı da çok kısa bir süre içinde deprem bölgesine geri dönmüş veya imkanını bulursa başka ülkelere doğru gitme yollarını araştırmıştır (Danış, vd., 2023).

İstanbul’da görüştüğümüz Muhammet’in hikâyesi yol izin belgesi çevresinde örülen zorlukları somut olarak gözlemlediğimiz bir örnek oldu. 33 yaşındaki Hama doğumlu Muhammet, 2014’ten depreme dek Antakya’da eşi ve iki çocuğu ile yaşıyordu. Üniversite mezunu

olan ve yabancılara Türkçe ders vererek geçimini sağlayan Muhammet ve ailesi depremde oturdukları bina ağır hasar alınca birkaç gün Antakya otogarında kaldıktan sonra, “herkes gibi” Mersin’e gitmiş. Orada önce bir pansiyonda kalan, ancak pahalı olduğu ve sonra “burası sadece Türklere ayrıldı” dediği için oradan çıkmak zorunda kalan Muhammet 20 gün kadar Mersin’de bir tanıdık evinde kaldıktan sonra İstanbul’a gelmeye karar vermiş. Muhammet geldiği günden beri en büyük zorluğun yol izin belgesini yenilemek olduğunu ifade ediyor: “‘İl göç idaresi bize işleri zorlaştırıyor. Belgeler için illa yüz yüze gelin, tüm aile üyelerini getirin diyor. Memurların tavrı çok fena. Hiçbir şey belli değil, onlar da açıklamıyor. (...) İstanbul’dakilerin %80’i Türkiye’den çıkmak istiyor. Çocukları okula gidemediği için Hatay’a geri dönenler var. Ben de burada kalabilmek için yüksek lisansa kaydolmaya karar verdim. Öğrenci kimliği olursa kalmana izin verirler dediler. (...) 296 kişilik whatsapp grubu var. Hepsi deprem sonrası İstanbul’a gelenler. En çok yol izin belgesi konuşuluyor. Sonra çocukları okula kaydetme sorunu. Okul müdürleri kayıt için 10 bin 15 bin para istiyor.” (24 Eylül, 2023).

Sonuç

2023 Şubat depremleri toplumsal eşitsizlikler açısından çarpıcı bir tablo sunmuştur. Özellikle deprem bölgesinde yaşayan mültecilerin durumu bu eşitsizliğin farklı görünüşleri olduğunu göstermiştir. Bugün hala deprem ve afetlerle ilgili afet planlamalarında, göçmenlere ve mültecilere yer verilmemesi önemli bir eksiklik. Oysa göçmen ve mülteciler buldukları kentlerin afetlere en dayanıksız bölgelerinde, en düşük kaliteli binalarında ve çoğunlukla kamu hizmetlerinin yeterince sağlanmadığı semtlerinde oturmaktadır. Kötü barınma koşulları, kalabalık nüfus ve yoksullukla beraber, bu bölgeler afet durumunda yıkım ve kayıpların yüksek olduğu yerlerdir. Ayrıca, göçmen ve sığınmacıların yasal statülerinin belirsizliği, afet durumunda yaygınlaşan nefret söylemi ve ayrımcılık bu azınlık grupların kırılganlığını pekiştirmekte ve afet sonrası yardım ve hizmetlere erişimlerini zorlaştırmaktadır.

Yoksulluk, ayrımcılık ve kaynaklara eşit olmayan erişim gibi toplumsal eşitsizliklerin temel nedenlerini ele almak, zarar görülebilirliği azaltmak ve afetlere karşı direnç oluşturmak için esastır. Sosyal eşitliği hedefleyen; kaynaklara erişimi iyileştirmeyi ve dışlanmış toplulukları güçlendirmeyi amaçlayan politikalar ve müdahaleler, daha dirençli toplumlar yaratmak için kritik öneme sahiptir.

Sonuç olarak, ötekileştirilen grupların afet sonrası müdahale ve toparlanma süreçlerinin dışında bırakılmaması bundan sonra yaşanabilecek afetlerdeki zararları en aza indirebilmek için çok önemlidir; zira “ilk aşamalarda marjinalize edilen gruplar daha sonra da marjinalize edilirler”; o yüzden sürecin “en başından itibaren planlamanın bir parçası olmaları gerekir” (Fothergill, vd, 1999, s. 168). Şubat 2023 depremleri sonrası tekrar gündeme gelen büyük İstanbul depremine yönelik hazırlıklarda kırılgan toplulukların ve bunlar arasında çoğu zaman görmezden gelinen göçmenlerin de şimdiden planlamalara dahil edilmesi elzemdir.

Teşekkür

Bu makalenin verileri, 2023 yılında yürüttüğümüz üç farklı çalışmaya dayanmaktadır. Bu araştırmalarda benimle beraber çalışan Deniz Sert, Eda Sevinin, Kristen Biehl, Enes Kablan, Cemil Yıldızcan ve Aybala Ertekin'e, mesleki ve entelektüel dostlukları ve verileri kullanmama izin verdikleri için teşekkür ederim. Ayrıca, araştırma asistanımız Şevval Sude Şimşek'e ve makaleyi geliştirmemi sağlayan öneri ve yorumları için hakemlere teşekkür ederim.

Çalışmanın dayandığı araştırmalardan biri, Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından FCD-2022-1083 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir.

Çalışmanın etik kurul raporu, Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 17.02.2022 tarihli ve 2022/01 sayılı toplantısında oybirliğiyle kabul edilmiştir.

- 1 Bu çalışmaların raporlarına GAR websitesinden ulaşılabilir. <https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/calismalar/arastirmalar/goc-ve-deprem-durum-tespit-raporu>
- 2 Journal of Ethnic and Migration Studies dergisinin 2022 yılında çıkan "Climate Mobilities: Migration, im/mobilities and mobility regimes in a changing climate" başlıklı özel sayısında (JEMS, V.48:14) bu konuda çok sayıda makale yer almaktadır.
- 3 Afetler ve kırılmalık konusunu Türkiye'de pandemi (Tiryakioğlu, 2021) ve deprem bağlamında (Sunata, 2024) ele alan çalışmalar da bulunmaktadır.
- 4 Türkiye, Cenevre Sözleşmesi olarak bilinen "Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi" ve 1967 Protokolü'nü "coğrafi kısıtlama" ile imzaladığı için, yalnızca Avrupa ülkelerinden gelen kişilere mülteci statüsü vermektedir. Bu yüzden, Avrupa dışı ülkelere gelip, geçici veya şartlı koruma statüsü alan kişiler yasal açıdan mülteci olarak tanımlanmamaktadır. Ancak, geçici koruma altındaki Suriyeliler sosyolojik olarak zorunlu göçmen olduklarından bu makalede "mülteci" terimi kullanılmıştır.
- 5 "Depremde can kaybı 50.783'e çıktı." Bloomberg HT, 22.4.2023. <https://www.bloomberght.com/depremdede-can-kaybi-50-bin-783-e-cikti-2330197>
- 6 Türkiye sınır güvenliğini güçlendirmek amacıyla, Eylül 2017 itibarıyla Suriye sınırı boyunca 700 kilometrelik bir bariyerin inşasını tamamlamıştır (Betts, Ali, & Memişoğlu, 2017).

Kaynakça

- AFAD (2023). 06 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan Kahramanmaraş (Mw: 7.7 - Mw: 7.6) Depremleri Raporu, 2.6.2023.
- Anbarci, N., Escaleras, M., ve Register, C. A. (2005). Earthquake fatalities: the interaction of nature and political economy. *Journal of Public Economics*, 89(9-10), 1907-1933.
- Ambrosetti, E., ve Petrillo, E. R. (2016). Environmental disasters, migration and displacement. Insights and developments from L'Aquila's case. *Environmental Science & Policy*, 56, 80-88.
- Atapattu, S. (2015). *Human Rights Approaches to Climate Change: Challenges and Opportunities*. Routledge.
- Black, R., Arnell, N. W., Adger, W. N., Thomas, D., ve Geddes, A. (2013). Migration, immobility and displacement outcomes following extreme events. *Environmental Science & Policy*, 27, S32-S43.
- Boas, I., Wiegel, H., Farbotko, C., Warner, J., ve Sheller, M. (2022). Climate mobilities: Migration, im/mobilities and mobility regimes in a changing climate. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(14), 3365-3379.

- Bolin, R., Jackson, M., ve Crist, A. (1998). Gender inequality, vulnerability, and disaster: Issues in theory and research. *The Gendered Terrain of Disaster: Through Women's Eyes*, 27-44.
- Burleson, E. (2010). Climate change displacement to refuge. *J. Envtl. L. & Litig.*, 25, 19.
- Collins, P. H., ve Bilge, S. (2020). *Intersectionality*. (2. Baskı). John Wiley & Sons.
- Cook, N., ve Butz, D. (2018). Moving toward mobility justice. *Mobilities, Mobility Justice and Social Justice* içinde (s. 3-21). Routledge.
- Daniş, D. (2023). "Pasaport". *100 Sene 100 Nesne: Cumhuriyete Nesnelere Gözünden Bakmak* içinde (s. 833-843). Alfa Yayınları.
- Daniş, D., Biehl, K. ve Kablan, E. (2023). *Göç ve Deprem: Durum Tespit Raporu III*. GAR Yayınları.
- Danquah, L., Polack, S., Brus, A., Mactaggart, I., Houdon, C. P., Senia, P., ... ve Kuper, H. (2015). Disability in post-earthquake Haiti: prevalence and inequality in access to services. *Disability and Rehabilitation*, 37(12), 1082-1089.
- De Haas, H. (2021). A theory of migration: the aspirations-capabilities framework. *Comparative Migration Studies*, 9(1), 8.
- Doyle, M. W. (2017). The model international mobility convention. *Colum. J. Transnat'l L.*, 56, 219.
- Ekinci, B., Doğan, M. G., Göçer, A., ve Elva, L. (2023). Deprem Bölgesinde LGBTİ+ Olmak. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 455-468.
- Erez, E. (2023). "Domlar, Abdallar, Mülteciler: Yaşam artık daha zor". 17.2.2023, Kısadalga. https://kisadalga.net/haber/detay/domlar-abdallar-multeciler-yasam-artik-daha-zor_57248 (erişim tarihi 12.01.2024).
- Ertekin, A., Yıldızcan, C. ve Daniş, D. (2023). "Eşitsizlikler Bağlamında Deprem Sonrası Hatay'da Toplumsal Dayanıklılık". 5. Küresel Eşitsizlikler Konferansında sunulan bildiri. Altınbaş Üniv. 7.12.2023.
- Finch, C., Emrich, C. T., ve Cutter, S. L. (2010). Disaster disparities and differential recovery in New Orleans. *Population and Environment*, 31, 179-202.
- Fothergill, A., Maestas, E. G., ve Darlington, J. D. (1999). Race, ethnicity and disasters in the United States: A review of the literature. *Disasters*, 23(2), 156-173.
- GİB (2023). "Geçici Koruma İstatistikleri" Göç İdaresi Başkanlığı. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (erişim tarihi 12.01.2024)
- Gray, C., Frankenberg, E., Gillespie, T., Sumantri, C., ve Thomas, D. (2014). Studying displacement after a disaster using large-scale survey methods: Sumatra after the 2004 tsunami. *Annals of the Association of American Geographers*, 104(3), 594-612.
- Gray, C., Frankenberg, E., Gillespie, T., Sumantri, C., ve Thomas, D. (2009). Population displacement and mobility in Sumatra after the tsunami. *no. August*.
- Gül, İdil I., Karadoğan, C., Yazgan Şenay, D., Yarar, S. B., ve Tarhanlı, T. (2023). Deprem Bölgesinde Engelli Olmak. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 437-453.
- Haliloğlu Kahraman, Z. E. (2023). Kahramanmaraş ve Hatay Depremlerinin Düşündürdükleri: Suriyeli Mültecilerin Yer Seçim Kararlarının Deprem Tehlikeleri ve Riskleri Açısından Değerlendirilmesi. *Planlama Dergisi*, 33(3), 506-514.

- Hammond, L., Bush, J., Savage, K., ve Harvey, P. (2005). The effects of food aid on household migration patterns and implications for emergency food assessments. *Emergency Needs Assessment Branch (ODAN), World Food Programme*.
- Horton, L. (2012). After the earthquake: gender inequality and transformation in post-disaster Haiti. *Gender & Development*, 20(2), 295-308.
- Hugo, G. (1996). Environmental concerns and international migration. *International migration review*, 30(1), 105-131.
- Karadağ, S., ve Üstübcü, A. (2021). Protection during pre-pandemic and COVID-19 periods in Turkey. *ADMIGOV Final Report*.
- Kırkayak Kültür (2024). Sıfırdan Başladık, Yine Sıfıra Döndük.
- Massey, D. (1993). Power-geometry and a progressive sense of place. J. Bird, B. Curtis, T. Putnam, G. Robertson and L. Tickner (ed.). *Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change* içinde (s. 59-69). Routledge.
- Memişoğlu, F. (2018). Assessing the Development-Displacement Nexus in Turkey. ICMPD Working Paper
- Myers, C. A., Slack, T., ve Singelmann, J. (2008). Social vulnerability and migration in the wake of disaster: The case of Hurricanes Katrina and Rita. *Population and Environment*, 29, 271-291.
- Paul, B. K. (2005). Evidence against disaster-induced migration: The 2004 tornado in north-central Bangladesh. *Disasters*, 29(4), 370-385.
- Pekşen, M. (2022). Reluctant border agents: enlistment of transportation workers in procedures to limit refugee mobilities in Turkey. *Citizenship Studies*, 26(7), 1011-1026.
- Perls, H. (2020). US Disaster Displacement in the Era of Climate Change: Discrimination & Consultation Under the Stafford Act. *Harv. Envtl. L. Rev.*, 44, 511.
- Ribot, J. (2010). Vulnerability does not fall from the sky: Toward multi-scale pro-poor climate policy. R. Mearns and A. Norton (ed.). *Social Dimensions of Climate Change: Equity and Vulnerability in a Warming World* içinde (s. 47-74). The World Bank.
- Sağıroğlu, A. Z., Ünsal, R., ve Özenci, F. (2023). Deprem Sonrası Göç ve İnsan Hareketlilikleri–Durum Değerlendirme Raporu. *Ankara Yıldırım Bayezit Üniversitesi-Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Bilgi Notu*.
- Sert, D., Danış, D. ve Sevinin, E. (2023). *Göç ve Deprem: Durum Tespit Raporu I*. GAR Yayınları.
- Sevinin, E., Danış, D., ve Sert, D. (2023). Double displacement of refugees in the context of the 2023 Turkey-Syria earthquake. *International Migration*, 61(4), 341-344.
- Sheller, M. (2018). Theorising mobility justice. *Tempo Social*, 30, 17-34.
- Sheller, M. (2020). Mobility justice. *Handbook of Research Methods and Applications for Mobilities* içinde (s. 11-20). Edward Elgar Publishing.
- Smith, N. (2006). There's no such thing as a natural disaster. *Understanding Katrina: Perspectives From The Social Sciences*, 11.
- Sunata, U. (Der.) (2024). *Afetin Sosyal İnşası: Türkiye'nin Deprem Sosyolojisi*. Nika Yay.

- Tar, Y. (2023). Depremde Dom ve Abdallar: Deprem yardımı alınca ‘pis çingene’ diye kovulmak. T24, 26.2.2023. <https://t24.com.tr/yazarlar/yildiz-tar-insan-manzaralari/depremdede-dom-ve-abdallar-deprem-yardimi-alinca-pis-cingene-diye-kovulmak,38860> (erişim tarihi 12.01.2024)
- Tarlan, K. V. (2023). Deprem felaketinin içinden notlar. *Birikim Güncel*. <https://birikimdergisi.com/guncel/11291/deprem-felaketinin-icinden-notlar> (erişim tarihi 12.01.2024)
- Terminski, B. (2012). Environmentally-induced displacement: theoretical frameworks and current challenges. MISC.
- Tiryakioğlu, M. (Der.) (2021). *Afetlerle Yoksullaşma Salgınlar, Göçler ve Eşitsizlikler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Topgül, C., ve Adalı, T. (2020). Internal movement of Syrian refugees in Turkey. *Syrian Refugees in Turkey* içinde (s. 162-181). Routledge.
- Turper Alışık, S., Bayraktar Aksel, D., Yantaç, A. E., Kayı, İ., Salman, S., İçduygu, A., ... ve Bensason, I. (2019). Seasonal labor migration among Syrian refugees and urban deep map for integration in Turkey. Albert Ali Salah, Alex Pentland, Bruno Lepri, Emmanuel Letouzé (ed.). *Guide to Mobile Data Analytics in Refugee Scenarios: The ‘Data for Refugees Challenge’ Study* içinde (s. 305-328). Springer.
- Uekusa, S., ve Matthewman, S. (2017). Vulnerable and resilient? Immigrants and refugees in the 2010-2011 Canterbury and Tohoku disasters. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 22, 355-361.
- Uyan Semerci, P., Danış, D., Birol, B., ve Turan, D. (2023). Deprem Bölgesinde Göçmen / Sığınmacı / Mülteci Olmak. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 469-483.
- Wisner, B., P. Blaikie, T. Cannon, and I. Davis. (2004). *At risk: Natural Hazards, People’s Vulnerability and Disasters*. Routledge.
- Yükseker, D., ve Tekin, U. (2023). Neoliberal Umursamazlık mı, Bakım Toplumu mu? Kahramanmaraş Depremleri Sonrasına Dair Düşünceler . *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 343-355. <https://doi.org/10.47613/reflektif.2023.109>